

Připomínky IuRe k návrhu novely trestního řádu a zákona o policii posilující pravomoci policie při odběru DNA a dalších identifikačních úkonů

Shrnutí obsahu návrhu

Novela především zavádí možnost násilného vynucení identifikačních úkonů v těchto případech (již v platném právu upravených):

a) podle trestního řádu (tzv. odběr k důkazu) – zde je účelem odběru genetického materiálu výlučně naplnění cíle trestního řízení a to i) jednak dokazování prokázání či vyloučení viny z trestného činu, který je předmětem obvinění (§ 114 tr.ř.), anebo ii) zjištění totožnosti osoby a ke zjištění a zachycení stop nebo následků činu (§ 158 odst. 3 písm. e)) ve stadiu před zahájením trestního řízení.

b) podle zákona o policii – zde zákon připouští jako účel identifikačních úkonů prokázání totožnosti osoby,

PODROBNÉ PŘIPOMÍNKY K NÁVRHU

i) pokud policista nemůže získat osobní údaje, umožňující budoucí identifikaci, jiným způsobem, a to pouze osobám obviněným z trestného činu, nebo osobám nalezeným, po nichž bylo vyhlášeno pátrání a které nemají plnou způsobilost k právním úkonům (§ 42e PolZ)

ii) která nemůže totožnost prokázat na výzvu policisty a je jako taková předvedena na policejní služebnu a není možné zjistit její totožnost standardně (tedy z evidence obyvatel apod.) (§ 13 PolZ)

Až na poslední případ identifikace osoby -v rámci prokazování totožnosti dle § 13 PolZ- je mezi identifikační úkony vedle pořizování zvukových a obrazových záznamů, prohlídky a měření těla a snímání otisků prstů zahrnut i neinvazivní odběr biologického vzorku (tj. odběr slin bukalním stěrem k analýze DNA).

Podrobné pojednání o změnách v novele I. V trestním řádu se tak doplňuje na místo, kde se pojednává o specifických důkazních prostředcích (§ 114 tr.ř. – Prohlídka těla a jiné podobné úkony) možnost neinvazivního odběru biologického materiálu i bez souhlasu osoby, které se to týká. Zde je velmi namístě připomenout, že podle dikce odstavce nemusí jít ani o podezřelého, nýbrž „osobu o kterou jde“. (odst. 2)

možnost použití násilí – a to nejen při odběru slin pro DNA, ale možnost násilného odběru se vztahuje i na prohlídku těla (nový odst. 4) a doplnění v § 158 odst. 3. Novelizací na jiném místě trestního řádu (§ 158 odst. 3 písm. f)) se pak možnost

násilného vynucení rozšiřuje na pořizování zvukových a obrazových záznamů osob, snímání daktyloskopických otisků prohlídku těla a jeho zevní měření.

Podmínkou pro tento odběr by měl být předchozí souhlas státního zástupce v případě odběru od pouze podezřelé a nikoli obviněné osoby a proporcionální míra překonání odporu. O této možnosti je také třeba osobu poučit (odst. 5). Tyto záruky lze hodnotit samozřejmě kladně. Nutno poukázat na nekonzistentnost novelizovaných odstavců – zatímco odst. 2 se vztahuje prakticky na jakoukoli osobu, odst. 4 již hovoří pouze o „podezřelém nebo obviněném“. Je také třeba zvážit, zda odběr genetického materiálu neomezit jen na obviněné. Další nakládání s odebranými vzorky a výsledky DNA analýzy v Národní databázi DNA totiž není v české právní úpravě jasné a bezproblémové (viz část Problematická místa).

V zákoně o Policii ČR se pak zavádí tyto konkrétní změny: možnost použití násilí při ztotožňovacích úkonech osoby, která na ulici nemůže prokázat totožnost a je proto předvedena (§ 13 odst. 7).

paušální odběr vzorků pro analýzu DNA od všech osob ve výkonu trestu odnětí svobody za úmyslné trestné činy a osob, kterým bylo uloženo ochranné léčení (§ 42e odst. 1 PolZ). Znamená to, že toto tedy dopadá i na osoby s ambulantním ochranným léčením, např. protialkoholním apod.

zavedení možnosti překonání odporu (násilného odběru) osoby, u níž je vzorek pro analýzu DNA odebírán podle § 42e PolZ tj. osoby obviněné či nalezené pro potřeby budoucí identifikace.

II. Novela má za cíl rovněž umožnit preventivní užití pout při celé řadě eskortních úkonů policie – konkrétně zajištění, zadržení, zatčení, dodání do výkonu trestu odnětí svobody, doprovázené z vazby či výkonu trestu na procesní úkony (např. rekognici). Za stávající úpravy je nutné, aby se osoba nejdříve dopustila protiprávního jednání a teprve poté je možné pouta jako specifický donucovací prostředek použít. Změna se promítá od nového odst. 6 § 38 zákona o Policii ČR

III. Novela přesně specifikuje Policejní prezidium Policie ČR jako „národní jednotky“, tedy subjektu určeného za českou stranu ke kontaktu s Europolem podle Úmluvy o Europolu. Do zákona o policii je ustanovení zařazeno zejména pro účely realizace práva na přístup k informacím Europolu. Přístup ČR k Úmluvě o Evropském policejním úřadu byl uskutečněn. na jaře roku 2004, Úmluva byla vyhlášena ve Sbírce mezinárodních smluv 18.7.2005.

Problematické aspekty návrhu

1. Návrh novely nerespektuje Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. (92)1, podle kterého se sice připouští odběr vzorků pro DNA analýzu bez souhlasu osoby, avšak k nedobrovolnému odběru může dojít pouze pokud okolnosti případu

takovýto úkon opravňují¹. Tyto okolnosti přicházejí v úvahu v trestním řízení, pokud má DNA analýza sloužit jako důkaz, avšak odběr podle zákona o policii by neměl být automaticky zákonem podroben režimu násilného odběru vzorků, neboť kritérium dle zákona o policii je volnější (v praxi užívání značně libovolně) a jak je dále uvedeno, novelou je dále rozšířeno.

2. Zarážející rovněž je, že ačkoli se důvodová zpráva zaměřuje na argumentaci ve prospěch násilného odběru vzorků DNA, novela samotná rozšiřuje možnost násilného vymožení i na „klasické“ identifikační úkony – pořizování obrazových a zvukových záznamů, měření těla a snímání daktyloskopických otisků. Zde je zřejmě třeba stavět se k tomuto oprávnění zdrženlivěji, zvláště s ohledem na to, že svévolné požadování prokazování totožnosti osob, aniž by byly naplněny zákonné důvody (podle § 13 PolZ) je bohužel v praxi policie poměrně časté. Za této situace by bylo vhodnější nejdříve poskytnout záruky řádného výkonu tohoto oprávnění policistů a nikoliv jim dávat do rukou takto silná vynucovací oprávnění.

3. Velmi závažnou skutečností je, že důvodová zpráva v obecné části mlčí o tom, že obsahem novely je též plošný sběr vzorků DNA od všech osob nacházejících se ve výkonu trestu za úmyslné trestné činy (zřejmě včetně proměněného podmíněného odsouzení, kde porušení řádného života bylo způsobeno nedbalostním trestným činem) a osob, kterým bylo nařízeno ochranné léčení (§ 42 PolZ). Jde o odběry podle zákona o Policii ČR, kde je podmínkou problém s budoucí identifikací. Tento důvod je v praxi policie vykládán velmi široce, neboť snahou policie je maximálně plnit Národní databázi DNA. V praxi jsou tak vyžadovány vzorky slin od osob obviněných z majetkových či hospodářských trestných činů nikoli z důvodu potřeby vzorku jako důkazu v trestním řízení, nýbrž s využitím širokého výkladu ustanovení § 42e PolZ. Policie zastává výklad, že i v případě, že osoba svou identifikaci prokáže, může od ní být vzorek DNA odebrán, přičemž řada odborníků zastává názor opačný (např. Komentář k zákonu o policii, Horzinková, Čechmánek B., Eurounion, 2005).

Navrhovanou novelou je opodstatnění potřeby budoucí identifikace jako kritérium zcela vyloučeno, neboť zákon by pak ukládal paušální sběr DNA vzorků od významné části vězeňské populace a osob s ochranným léčením. Toto ustanovení je v rozporu s doporučením Výboru ministrů Rady Evropy č. 92(1) o využívání výsledků DNA analýzy v systému trestní justice. Podle něj nesmí být odebrané vzorky a výsledné záznamy v databázi skladovány poté, co bylo vyneseno konečné rozhodnutí ve věci. Výjimka platí pro jedince odsouzené za závažné trestné činy proti životu, zdraví či bezpečnosti osob. (V případě, že osoba nebyla odsouzena ani dokonce obviněna je možné pouze za podmínky, že by mohla být dotčena bezpečnost státu.)² Navržená novela se těmito kritérii neřídí a požaduje plošné sbírání vzorků a vytváření profilů DNA od všech pachatelů úmyslných trestných činů.

Ostatně nejsou záruky, aby původní vzorky (stěrů) byly skladovány v souladu s Doporučením, neboť zákonná úprava jejich skladování neexistuje. Podle Kriminálního ústavu se vzorky po jejich přečtení ihned likvidují. Avšak tam, kde je mezi pořízením vzorku a jeho přečtením do profilu DNA časový odstup (např. jako tomu bude při plošném odběru vzorku od vězňů), je původní vzorek uchováván de facto libovolnou dobu³. Ačkoli „přečtená“ část DNA sloužící k identifikaci prý neobsahuje části, z nichž by se dalo dohledat cokoli o jednotlivci (je pak uloženo v databázi jako elektronický záznam o profilu DNA), původní vzorek obsahuje samozřejmě celou DNA, ze které lze kdykoli získat informace o kompletním genetickém vybavení jednotlivce a která se dá libovolně replikovat.

4. S tím souvisí další závažná otázka, kterou novela neřeší a která by měla být vyřešena především: přesná pravidla pro délku uchovávání záznamů v Národní databázi DNA a otázky její kontroly. Podle zákona o Policii ČR má policie povinnost ve tříletých lhůtách přezkoumávat potřebnost dalšího zpracování osobních údajů tj. i držení vzorků a záznamů v Národní databázi DNA (§ 42i PolZ). Jde o výjimku zvýhodňující policii oproti jiným subjektům, kde je přezkoumávání kontinuální povinností⁴. S tímto zákonným požadavkem je policejní praxe v rozporu a je dokonce přímo vtělena do závazného pokynu policejního prezidenta č. 88/2002. Podle jeho čl. 8 jsou paušálně uchovány záznamy obviněných a odsouzených do věku jejich 80 let; v případě jejich dřívějšího úmrtí 20 let po tomto úmrtí. Tento vnitřní policejní předpis tak není v souladu se zákonem. Citelně chybí zákonná úprava, která by stanovila kdy a za jakých podmínek mají být záznamy z Národní databáze DAN vyřazeny. Za této situace není vhodné umožnit sběr nových vzorků do databáze, navíc pokud kritéria sběru neodpovídají Doporučení Rady Evropy č. 92(1).

Zahraniční zkušenosti ukazují, že po založení databáze se okruh osob, jimž lze vzorky odebírat rozšiřuje a podmínky (zejména na ochranu osobních údajů) se zmírňují, což vyvolává velké obavy veřejnosti, neboť jde o zásadní průlom do soukromí jednotlivce a vzhledem k povaze uchovávaných informací s velkými riziky (vývoj úpravy ve Francii a Velké Británii, viz např. zpráva Privacy and Human Rights 2002, EPIC a PI, Washington, 2002, <http://www.privacyinternational.org/>, str. 761). Ty jsou nejen v našich podmínkách potencování velmi neuspokojivou a rozšířenou praxí policie co se týče zachování důvěrnosti osobních údajů – např. údaje z evidence obyvatel jsou často poskytovány za úplatu třetím subjektům nebo využívány k soukromým účelům. Inspekce ministra vnitřních věcí každoročně stíhá několik policistů pro trestné činy na poli osobních údajů⁵.

Doporučení

Novela je výsledkem dlouhodobé snahy policejních složek o posílení své role co se týče sběru a nakládání identifikačního biologického materiálu. Vzhledem k výše uvedeným problematickým místům je sporné, zda lze návrh doporučit ke schválení. Jeho „harmonizační“ část nemá zásadní význam a ČR zde není vázána lhůtou

k implementaci. Vzhledem k razantnosti změn obsažených v novele a jejich dopadu na práva osob, je vhodnější doporučit návrh zákona z a m í t n o u t,

případně v r á t i t s p o z m ě ň o v a c í m n á v r h e m, kterým by byla z návrhu vypuštěno nejproblematictější ustanovení, a to konkrétně

paušálně poskytnutá možnost použít násilí k identifikačním úkonům dle širokého ustanovení zákona o policii plošné sbírání vzorků od všech osob, kterým bylo uloženo ochranné léčení a nepodmíněný trest odnětí svobody za úmyslné trestné činy:

Pozměňovací návrh:

„1. V části druhé se bod 3. vypouští. 2. V části druhé se bod 5. vypouští.“.

Iuridicum Remedium 15.května 2006, Praha